

yordu. 1053 yılına kadar küçük Berberî hânedanlarını hâkimiyeti altına almıştı. Buna rağmen Gırnata'daki Zirîler onun karşısında başarıyla mukavemet ediyorlardı. Bu arada Cezîretülhadrâ'yı Hammûdîler'den alarak oğlu İsmâil'i Kurtuba üzerine gönderdi. Ancak İsmâil Cezîretülhadrâ'da bağımsızlığını ilân etmeğe karar verdi. Bu sefer de diğer oğlu Muhammed Zirîler'e karşı Malaga'daki Araplar'ı desteklemek için harekete geçti. Fakat Zirîler bu orduyu bozguna uğrattılar, Muhammed canını zor kurtardı. Buna rağmen Abbâdîler mülûkût-tavâifin en kuvvetlilerinden biri idi. Tahta geçtiği zaman "Hâcib", bir süre sonra da "el-Mu'tazid-Billâh" unvanlarını kullanan, siyasî bakımdan son derece kabiliyetli ve başarılı olan Abbâd, yirmi yedili yıllık hükümdarlıktan sonra 1069 yılında öldü.

İşbiliye'nin bu kudretli hükümdarının yerine oğlu Muhammed geçti. "el-Mu'temid" unvanını alan Muhammed, tahta geçişinin ikinci yılının başında Cehverîler'in elinde bulunan Kurtuba'yı kendi topraklarına kattı. Ancak Tuleytula Hâkimi Me'mûn'un tahrikleri sonunda İbn Ukkâşe adındaki bir maceraperest Kurtuba'ya saldırdı ve burayı Me'mûn adına zaptetti (1075). Mu'temid üç yıllık bir mücadeleden sonra Kurtuba'yı tekrar geri aldığı gibi Vâdîl-kebîr (Guadalquivir) ile Vadi Âne (Guadiana) arasındaki toprakları da ülkesine kattı. Bu arada Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun İşbiliye'ye saldırısını Vezir İbn Ammâr'ın gayretleriyle bertaraf etti.

Kurtuba'nın alınmasından sonra Mu'temid, İbn Ammâr'ın teşviki üzerine, Arap asıllı Muhammed b. Ahmed b. Tâhir'in idaresinde bulunan Mürsiye'nin zaptına teşebbüs etti. İbn Ammâr 1078 yılında Barselona Kontu II. Ramon Berenguer'e baş vurarak yardım istedi ve buna karşılık 10.000 dinar ile emîrin oğlu Reşîd'i rehine olarak vermeyi teklif etti. Uzun görüşmelerden sonra anlaşmaya varıldı ve İbn Ammâr Mürsiye'yi zaptetti. Ancak İbn Ammâr giriştiği entrikalar sebebiyle Mu'temid tarafından öldürüldü.

Mülûkût-tavâif arasındaki mücadeleler Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin zayıflamasına ve hristiyan devletlerin kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Kastilya Kralı VI. Alfonso bu gelişmeleri yakından takip ederek 1085 yılında güneye

doğru harekete geçti ve Tuleytula'yı zaptetti; Cezîretülhadrâ'ya kadar ilerledi. Alfonso'nun bu başarılı harekâtı Endülüs'te İslâm adına bir felâket oldu. Artık kuzeydeki hristiyan devletlerle başa çıkamayan müslüman hânedanlar Murâbitlar'dan yardım istemek zorunda kaldılar. Murâbitlar'ın hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn Cebelitânk'ı geçerek Zellâka'da hristiyanları bozguna uğrattı (23 Ekim 1086). Ancak bu başarısına rağmen Endülüs'teki fakihler tarafından iyi karşılanmadığı için geri dönmek zorunda kaldı. Yûsuf b. Tâşfîn'in Endülüs'ü terketmesi üzerine hristiyanlar tekrar harekete geçtiler. Bu defa Mu'temid, Yûsuf'tan yardım istedi. Yûsuf bu teklifi kabul ederek 1088 ilkbaharında Cezîretülhadrâ'ya çıktı. Fakat Endülüs'teki mülûkût-tavâif ile iş birliği yapmanın mümkün olmadığını anlayan Yûsuf b. Tâşfîn, Endülüs'e hâkim olmağa karar verdi ve sırasıyla Karmûne, Kurtuba ve İşbiliye'yi zaptederek Abbâdîler hânedanına son verdi (1092). Abbâdîler'in son emîri Mu'temid Tanca'ya ve oradan da Merakeş'e kaçtı; 1095 yılında da öldü.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, IX, 286; X, 142, 143, 151-154, 187, 248, 249, 585; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Kettânî v.dğr.), Beyrut 1406/1985, s. 215, 221; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 → Beyrut 1399/1979, IV, 156-159; Makkarî, *Nefhu'l-tîb* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, bk. İndeks; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hanover 1927, s. 54; Robert Mantran, *L'Expansion Musulmane*, Paris 1969, s. 45, 214; R. Dozy, *Spanish Islam* (trc. F. Griffin Stokes), London 1972, s. 598, 637, 649, 660, 662-667, 670-674, 676, 680, 681, 687, 688, 689, 694, 696-698, 700-702, 710-711, 713-715, 729, 732, 733-736; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 48, 57, 58-61, 63-64, 65, 66, 150, 164, 178, 221, 230, 285, 299; Bernard Lewis, *Islam*, London 1974, I, 127; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi* (trc. Erdoğan Merçil Mehmet İşşirli), İstanbul 1980, s. 20; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1980-81, III, 855-856, 872, 886, 951; H. İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, IV, 101-102; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, New Jersey 1985, s. 42, 95, 101, 104, 105, 110, 114, 119-123, 130-131, 137-138, 154-160, 241-242; C. F. Seybold, "Abbâdîler", *İA*, I, 8-9; E. Levi-Provençal, "Mute-mid", *İA*, VIII, 753-756; a.mlf., "Abbâdîs", *Et²* (Fr.), I, 5-7.

HAKKI DURSUN YILDIZ

ABBÂDİYYE

(العبادية)

Mu'tezile'nin önde gelen kelâmcılarından Abbâd b. Süleyman es-Saymerî'nin fikirlerini benimseyenler için kullanılır (bk. ABBÂD b. SÜLEYMAN es-SAYMERİ).

ABBÂDİYYE

(العبادية)

Hz. Ali'ye nisbet edilen Aleviyye tarikatının bir kolu (bk. ALEVİYYE).

ABBAS

(عباس)

Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. Abdilmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 32/653) Hz. Peygamber'in amcası.

Hz. Peygamber'in doğumundan iki veya üç yıl önce dünyaya geldi. Mekke'de onunla birlikte büyüdü. İlk gençlik yıllarından itibaren ticaretle meşgul oldu. Maddî durumunun iyi olması sebebiyle, Câhiliye döneminde Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara su dağıtma (sikâye*) ve onlara ziyafet verme (rifâde*) görevlerini kardeşi Ebû Tâlib'den devraldı. Ebû Tâlib'in geçim yükünü hafifletmek için Abbas Ca'fer'i, Hz. Peygamber de Ali'yi himayelerine almışlardı.

Hz. Peygamber İslâmiyet'i yaymaya başladığı günlerde Abbas hemen müslüman oldu. Ancak geniş nüfuzunu kullanarak müslümanları himaye etmek düşüncesiyle, Müslümanlığı kabul ettiğini açığa vurmadı. Hatta Mekkelî müşriklerin müslümanlarla ilgili karar ve davranışlarını Hz. Peygamber'e ulaştırmak maksadıyla kasten hicret etmedi. Daha çok benimsenen ikinci bir rivayete göre ise, Mekke fethine veya en azından Bedir Savaşı'na kadar müslüman olmadı. Bununla beraber daima yeğenine arka çıkarak onu müşriklere karşı himaye etti. İkinci Akabe Biatı'nda (622), Hz. Peygamber'i yalnız bırakmayıp müzakerelere katıldı; Medinelî müslümanlardan onun hayatını tehlikeye atmayacaklarına dair teminat aldı. Mekke'de kaldığı süre içinde İslâm davetini açıktan desteklediği kesinlik kazanmasa bile, karısı Ümmü'l-Fazl Lübâbe ile oğlu Abdullah'ın müslüman olmalarına karşı çıkmayarak İslâmiyet'in tebliğini müsamaha ile karşıladı-ğın göstermiş oldu.

Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında yer almak zorunda kalan Abbas, bu savaşta esir düştü. Kendisinin ve diğer akrabalarının fidyelerini ödeyerek Mekke'ye döndü. Oradaki fakir müslümanları himaye etmeye ve Kureysliler'in İslâmiyet aleyhindeki çalışmaları hakkında Hz. Peygamber'e bilgi ulaştırma-ya devam etti. Hayber'in fethini Resûlullah'ın ona müjdelemesi, ikisi arasında gizli bir haberleşmenin öteden beri devam edegeldiğini göstermektedir. Mekke'nin fethi için yapılan hazırlıklar tamamlandıktan sonra müslüman olduğunu açığa vurması, onun gizli ve son derece önemli bir görevi üstlenmiş olduğunun bir başka delili sayılmalıdır. Huneyn Savaşı'nın ilk anlarında bozguna uğrayan müslümanlara, Akabe ve Rıdvan biatlarında Hz. Peygamber'e bağlılık sözü verdiklerini gür sesiyle hatırlattı; böylece İslâm ordusunun tekrar derlenip toparlanmasına ve düşmanı bozguna uğratmasına yardımcı oldu.

Hz. Peygamber'in son hastalığında onun vefat etmek üzere olduğunu anlayan Abbas, devlet idaresinin geleceği konusunda endişeye kapıldı. İdarenin Hâşimoğulları'nda kalmasını arzu etmekle beraber Peygamber'in bu husustaki tâlimatının öğrenilmesi için Hz. Ali'yi uyardı. Hz. Aîşe'nin rivayetine göre, Ali bu teklifi yerinde bulmayarak Resûlullah'ın kendileri aleyhinde kanaat belirtmesi halinde artık devlet idaresini kimsenin onlara vermeyeceğini söyledi (bk. *Müsned*, I, 263, 325). Abbas, Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Fâtıma ile birlikte Halife Ebû Bekir'e giderek Peygamber'in Fedek'teki topraklarıyla Hayber'deki hissesini almak istedi; fakat Ebû Bekir, peygamberlerin miras bırakmayacaklarına dair hadisi söyleyerek bu mirası alamayacaklarını söyledi (bk. *Müsned*, I, 4, 10).

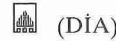
Hz. Peygamber, amcası Abbas'ı sever, kendisinden sadece iki veya üç yaş büyük olmasına rağmen, "İnsanın amcası babası gibidir" diyerek ona saygı gösterirdi. Ayrıca onu, "Kureys'in en cömerdi ve akrabalık bağlarına en çok riayet edeni" diye övmüş, Abbas'ı incitenlerin kendini incitmiş olacaklarını söylemiştir (bk. Müslim, "Zekât", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 28). Hz. Peygamber'in cenazesini kaldıranlardan biri de Abbas'tır. Hz. Ömer, Peygamber'in vefatından sonraki kıtlık yıllarında yağmur duasına çıkıldığı zaman, Abbas b. Abdülmuttalib'i kastederek, "Peygamber'in amcası hürmetine" diye rahmet niyaz ederdi (bk. Buhârî, "İstîskâ", 3). Hz.

Ebû Bekir, Ömer ve Osman halifelik dönemlerinde ona büyük itibar göstermişlerdir.

Üç hanımından, onu erkek olmak üzere on üç çocuk sahibi oldu. Onun adıyla anılan Abbâsî Devleti'nin halifeleri, oğlu Abdullah'ın soyundan gelmiştir. Uzun boylu, beyaz tenli, gür sesli bir kişi olan Abbas, ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetti. Köle âzat etmeyi seven ve maddî varlığıyla İslâmiyet'e değerli hizmetlerde bulunan Abbas, seksen sekiz (veya seksen altı) yaşlarında Medine'de vefat etti. Kendisinden rivayet edilen otuz beş hadisinden belli başlı râvileri, oğulları Abdullah, Ubeydullah, Kesîr ve kızı Ümmü Gülsüm ile Câbir b. Abdullah, Ahnef b. Kays gibi sahâbî ve tâbîlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakdî, *Kitâbü'l-Megâzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), I, 204; III, 1103, ayrıca bk. *Fihrist*; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, IV, 5-33; *Müsned*, I, 185, 206-210; IV, 165; Buhârî, "İstîskâ", 3; Müslim, "Zekât", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 28; Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dârü's-Süveydân), II, 312-313, 361-362, 461-463, 465-466; III, 50, 52, 54-55, 207, 211; IV, 98, ayrıca bk. *Fihrist*; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 321-334; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk* (nşr. Şükrî Faysal v.dğr.), Dimaşk 1402/1982, III, 104-208; İbnü'l-Esir, *İcâdül-gâbe* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 164-167; Zehebi, *el-İlâmü'n-nübelâ*, II, 78-103; İbn Hacer, *el-İşâbe*, Kahire 1328, II, 271; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 122-123; Ömer Rıza Doğrul, "Abbas b. Abd el-Muttalib", *İTA*, II, 66-71; Fr. Buhl, "Abbâs", *İA*, I, 12-13; W. Montgomery Watt, "al-Abbâs b. 'Abd al-Muttalib", *El²* (Fr.), I, 9.

(DİA)

ABBAS

(عباس)

(ö. 541/1147)

Büyük Selçuklu Devleti'nin
Rey valilerinden.

Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in ne-dimlerinden Emîr Cevher'in kölesidir. Bâtınîler tarafından öldürülen Emîr Cevher'in yerine Rey valisi oldu. Efendisinin intikamını almak üzere Bâtınîler'e karşı harekete geçti ve büyük bir katliam yaptı. Bu hadise ona şan ve şöhrat kazandırdığı gibi, Selçuklular'ın nüfuz sahibi kuvvetli emîrleri arasına girmesini de sağladı. Selçuklu Sultanı Sencer'in Rey şehrini yeğeni Sultan Mes'ûd'a bırakması üzerine, bu haberi tebliğ için kalabalık bir maiyetle Bağdat'a gitti

(1142). Daha sonra şehri teslim almak üzere yola çıkan Sultan Mes'ûd ile birlikte Rey'e döndü ve bu arada valiliğini de muhafaza etti. Ancak bir müddet sonra Sultan Mes'ûd'a muhalif gruba katıldı ve 1145'te yanında Emîr Bozaba ve bazı Selçuklu şehzadeleri olduğu halde, görünüşte sultana bağlılıklarını bildirmek, gerçekte ise saltanatı onun elinden almak üzere İsfahan'a hareket etti. Onların asıl maksadını anlayan Sultan Mes'ûd, Bağdat'a çekilmek mecburiyetinde kaldı. Bu arada Abbas ile Bozaba Hemedan'a kadar gelmişler, burada kendilerine Emîr Kutlu-aba da katılmıştı. Fakat Emîr Çavlı ile buluşan Sultan Mes'ûd isyancıları geri çevirmeyi başardı. Bundan sonra Emîr Abbas ile Sultan Mes'ûd'un arası düzelir gibi oldu; hatta Emîr Abbas, sultan ile birlikte 1146'da Bağdat'a kadar gitti. Ancak, kuvvetli emîrlerin nüfuzunu kırmak isteyen ve bu maksatla Emîr Abdurrahman b. Togayürük'ü ortadan kaldıran Sultan Mes'ûd, bir müddet sonra onu da Bağdat'ta öldürttü (17 Zilkade 541 / 20 Nisan 1147). Cesedi kızı tarafından Rey'e götürülerek orada defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hamdûn, *Tezkire*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed, nr. 2948, vr. 179^{a-b}, 180^a, 181^{a-b}; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (nşr. F. Krenkow), Haydarâbâd 1357-59/1938-40, X, 102, 116, 119, 123; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76, XI, 116-117; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nuṣra* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1889, II, 191-192, 198-199, 201, 215-218; Reşîdüddin, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II, 118, 123-129; *Aḥbârü'd-devleti's-Selçukîyye* (nşr. Muhammed İkbâl), Lahor 1933, s. 113-119; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 387-388; M. Th. Houtsma, "Abbas", *İA*, I, 11-12; F. Sümer, "Mes'ûd", *İA*, VIII, 139.

FARUK SÜMER

ABBAS I

(عباس)

(ö. 1038/1629)

Safevî hükümdarı (1587-1629).

Şah Tahmasb'in torunu ve Muhammed Hüdâbende'nin oğludur. Annesi Mâzenderan Hâkimi Abdullah Han'ın kızı idi. 1 Ramazan 978'de (27 Ocak 1571), babasının valiliği sırasında Herat'ta doğdu. Daha sonra Şiraz valiliğine getirilen babası Muhammed, II. İsmâil'in ölümü üzerine, Türkmen emîrleri tarafından tahta çıkarıldı. Bu sırada Abbas Herat'ta bulunuyordu. Babasının